

ЕТНОЛОГИЈА И АНТРОПОЛОГИЈА

Оригинални научни рад

УДК: 314.151.3-057.875(=163.41)(7)''2015''
392.7-057.875(=163.41)(7)''2015''

Катарина М. Митровић

МЕЂУНАРОДНА РАЗМЕНА СТУДЕНАТА НА РЕЛАЦИЈИ СРБИЈА – СЕВЕРНА АМЕРИКА: КОНТЕКСТ ИСТРАЖИВАЊА

Бављење образовањем и образовним миграцијама, осмислила сам као компаративно истраживање на релацији Србија – Сједињене Америчке Државе и Србија – Канада. Током истраживања ове теме на мастер студијама настојала сам да сагледам перспективе учесника студентских миграција које су на врло специфичан начин паралелне и истовремено укрштене. У мастер раду анализирила сам „понашање“ етничитета на размени, осећај „дома“ далеко од куће, посебно сагледавајући структуру америчких студентских градова (кампуса), улагања у осећај „духа“ универзитета, те ефекте комерцијализације америчких универзитета, конструкције „студентског доба“ и однос према држави пресликан на однос према универзитету. Циљ овог рада, мањег по обиму, је да представи методологију коришћену током прилагођавања удаљеним теренима, сам контекст студентских миграција, као и позицију студента на размени – између странца, мигранта, туристе и студента.

Кључне речи: студенти, студентске миграције, образовне миграције, интернет терен, Србија, Сједињене Америчке Државе, Канада.

Увод

Тему мастер рада дефинисала сам настојећи да своја лична интересовања уклопим са питањима која сам сматрала значајним за антропологију и

знатижељу шире публике. Током истраживања студентских миграција на релацији Србија – Сједињене Америчке Државе и Србија – Канада, настојала сам да сагледам колико се међународне размене студената разликују у зависности од земље порекла и земље домаћина, те да анализирам ставове и запажања њихових учесника, као и саму специфичност позиције студената на размени. Мотив за одабир ове теме произлази из личног искуства студентске размене. Наиме, академску 2014/2015. годину провела сам у Сједињеним Америчким Државама, студирајући на Универзитету у Вајомингу. Током свог боравка приметила сам велику разлику у начину на који српски и амерички студенти доживљавају своје студије, матични универзитет и знање које стичу. Циљ овог рада је да прикаже студентске миграције у контексту процеса глобализације, као и да објасни позицију студента на размени. Такође, рад ће представити употребу он-лине истраживања и интрнета као новог антрополошког терена.

За истраживање студентских миграција на релацији Србија – Северна Америка спровела сам дубинске интервјуе путем стандардизованог упитника, праћене неформалним разговором који је допринео ближем сагледавању теме. Прва група мојих испитаника били су студенти из Србије који су један део својих студија провели на неком од америчких универзитета. У питању су алумнисти Global UGRAD програма, спонзорисани од стране Владе Сједињених Америчких Држава у сарадњи са америчком амбасадом у Београду и World Learning¹ -ом, организацијом која се бави интернационалним развојем, образовањем и програмима размене генерално. Другу групу испитаника чинили су амерички и канадски студенти који су проживели искуство студентске размене у Србији. За потребе истраживања интервјуисани су канадски студенти² који су 2015. године похађали школу етнографије при Филозофском факултету, као и две групе америчких студената³ који су на размени били током пролећног семестра 2016. године. Један од ова два програма реализован је у сарадњи са Факултетом политичких наука, а други у сарадњи са Факултетом за медије и комуникације, Универзитета Сингидунум. Прва два програма су део директних међуфакултетских размена између Филозофског факултета и Факултета политичких наука у Београду, са једне стране, и Универзитета у Алберти, у Канади и Универзитета Клемсон, у Сједињеним Америчким Државама, са друге стране. Трећа размена је део глобалног СИТ (School of International Training) програма, при чему

¹ <https://www.worldlearning.org/>

² Канадски студенти били су укључени у програм под називом Fieldschool of Ethnographic Sensibility, који води професор др Марко Живковић (видети: <http://ethnosense.com/>).

³ Један део америчких студената био је укључен у програм, Serbia, Bosnia, and Kosovo: Peace and Conflict Studies in the Balkans, који је део SIT (School of International Training) пројекта. Други део чинили су студенти са Универзитета Клемсон у Јужној Каролини који су током пролећног семестра 2016. године били гости Факултета политичких наука у Београду (видети: <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/americki-studenti-ceo-semestar-studiraju-u-srbiji/r71b19g>, <http://studyabroad.sit.edu/>, <http://studyabroad.sit.edu/sn/programs/>).

су учесници били студенти са различитих универзитета широм Сједињених Држава. У истраживању је учествовао укупно тридесет и један информант – њих седамнаест из Србије и њих четрнаест из Сједињених Америчких Држава и Канаде.

Идеја истраживања била је у сагледавању перспектива учесника које су на врло специфичан начин паралелне и истовремено укрштене. Сви испитаници су студенти који имају искуство школовања и боравка у оба испитивана културна миљеа. Са друге стране, лично искуство размене и позиције у којој су поменути учесници били „други“ може помоћи при сагледавању сличности и разлика између српског и северноамеричког доживљаја образовања и универзитета. Специфичан положај испитаника који су истовремено били и инсајдери и аутсајдери, сматрала сам изузетно интересантим и погодним за истраживање.

У овом раду, настојаћу да представим међународне студентске размене, као предмет антрополошког проучавања, контекстуализоване у оквиру процеса глобализације који интензивира друштвене односе и међузависност широм света (Arapuraj 2009, Gidens 2007, Eriksen 2010). Пре свега, приказаћу ко су били моји испитаници и на који начин сам покушала да изведем теренско истраживање прилагођавајући га удаљеним теренима. После контекстуализације студентских размена, представићу позицију студента на размени као специфичну, позиционирану између категорије туристе и категорије студента. Напослетку, биће представљене и неке од привилегија које уживају студенти на размени.

Теоријско- методолошки оквир

У жељи да истраживање обухвати што више аспеката студентског живота у оба културна контекста, сматрала сам да би идеални испитаници били појединци који су се школовали у оба система. Њихова искуства, самим тим, била би паралелна и истовремено укрштена, јер обе стране деле припадност студентској заједници, као и искуство школовања и боравка у два државама у којима су похађали наставу, премда су у различитим земљама били посматрани као „други“. Тако, сматрала сам да је важно испитати специфичан положај испитаника који су истовремено били инсајдери и аутсајдери, студенти и странци, чиме се „квадрира“ и додатно проблематизује моја позиција антрополога-истраживача. Овакав узорак испитаника даје могућност квалитетнијег сагледавања сличности и разлика између српског и северноамеричког доживљаја високог образовања, универзитета и студентског живота. Дакле, сви информанти су били искључиво на програмима размене или на специјализованим програмима, а по повратку у земљу порекла на-

ставили су да студирају на својим матичним институцијама. Нико од испитаних није провео своје студије у целости у иностранству, а период трајања размене варирао је у распону од месец дана до десет месеци, у зависности од програма и универзитета домаћина.

Истраживање сам започела крајем новембра 2015, када сам дефинисала упитник и контактирала са првим информантима. Питања сам незнатно ревидирала у месецима који су уследили. Испоставило се да су нека непотребна или да се сама намећу, док су се друга показала готово неопходним. Током истраживања користила сам квалитативни метод, а употреба дубинских интервјуа која је, уз стандардизовани упитник подразумевала и неформални разговор, допринела је бољем сагледавању теме и одговора испитаника. И током наредних неколико месеци за потребе мастер рада интервјуисала сам 17 испитаника из Србије и 14 из Сједињених Држава и Канаде⁴.

Будући да су неки од мојих испитаника живели у даљим деловима Србије и света, турдила сам се да нађем најбољи начин за превазилажење географске дистанце, онај који притом неће угрозити квалитет истраживања. Важно је нагласити да се антрополошко схватање терена, као и питање пожељног односа истраживача и испитаника, мењало током историје у складу са променама у оквиру саме науке. Пре свега, бављење сеоском средином и наративима „традиционалних терена“, замењује „урбана тематика“ као саставни део истраживачких пројеката (Ковачевић 2015, 19). Наши испитивани не припадају више нужно неким далеким световима, већ се могу наћи и „овде“, у култури самог истраживача. Они могу припадати ретким групама у оквиру локалне заједнице, а могу бити и „обични људи“, комшије и суграђани, чак колеге, са којима се истраживач у великој мери поистовећује. Како наводи Марк Оже, када тврдимо да је етнологија могућа и код нас и код других, ми онда релативизујемо разлику између нас и тих других (Segalen 2002, 25). Ревидирано схватање „других“ са собом недвосмислено повлачи, осим нових тема, и другачији приступ информантима. Наиме, у радовима раних антрополога, видљива је јасна диспропорција у односима моћи између „нас“ и „њих“, истраживача који долазе из „центра“ моћи (било да је у питању политички центар или централна истраживачка институција) и испитиваних, најчешће маргинализованих појединаца и група (Бошковић 2014, 13). Ексклузивна улога истраживача састојала се у томе да разуме и протумачи туђа и сопствена искуства, да буде активни и креативни учесник истраживачког процеса. Истовремено, информант је схватан као пасиван извор информација и медијум кроз који проучавана заједница говори о себи (Миленковић 2006, 164). Савремени контекст, насупрот томе, ствара испитанике који су много сличнији истраживачу него што је то раније био

⁴ Будући да ће изводи из интервјуа бити наведени у овом раду, важно је напоменути да су испитаници ради лакшег читања означени уз назнаку рода и нумерацију коју сам користила у мастер раду. Такође, звездицом (*) су означени изводи студената из Сједињених Држава и Канаде, на пример, ИНФм25*.

случај. Иако се одувек тежило стварању осећаја једнакости код испитиваних, те осећаја да је истраживач тај који их разуме и који саосећа, током мог истраживања деловало ми је да је додатном „отварању“ испитаника посебно допринело поистовећивање са истраживачем као колегом са размене. Испитаници су, поред свести да су активни учесници у научном дијалогу, самог истраживача сматрали особом која није била неки спољни ауторитет, већ неко ко је и сам прошао искуство о коме они сведоче. Тако су се „блиски други“ осећали још ближима, јер су са истраживачем, осим припадности студентској заједници, делили и искуство студентске размене. Истовремено, испитаници су били свесни да је истраживач у позицији моћи утолико што ће њиховим сећањима посветити пажњу и учинити их доступним широј публици.

Савремени контекст довео је и до проблематизације значаја теренских истраживања и до питања шта се све подразумева под појмом „терен“. Како наводи Александар Бошковић:

„Ово је врло важно напоменути, јер кад се ради о методу, не може бити етнологије ни антропологије без рада на терену. Овај „терен“, наравно, може бити на више локалитета (Hannerz 2002, 2003), то може бити подручје науке и технологије (Latour 1993, 1999, 2002), а може и у значајној мери бити одређен актуелним политичким догађањима (као што су то тероризам или рат) – али он је основни услов (*sine qua non*) антрополошког и етнолошког истраживања, још од Миклухо-Маклајевих петнаест месеци на Новој Гвинеји 1871–1872, преко Риверсових пет месеци међу Тодама, на југу Индије 1901–1902, па све до (далеко познатијег) деветомесечног боравка Малиновског на Тробријанским острвима, између 1915. и 1918.“ (Бошковић 2011, 97–98).

Антрополошки терен добија потпуно нову димензију појавом и глобалном употребом интернета. Технологија омогућава различите нове форме комуникације: могу се слати слике са терена или се објављивати блогови и „твитови“ за кориснике компјутера широм света, без обзира на то да ли је истраживање посебно вредно пажње или не (Moeran у Eriksen et. Al. 2015, 29). Такође, истраживачи се данас често опредељују за анализе виртуелних заједница, или се служе интернетом као валидним техничким средством при истраживању. Интернет анкете и интервјуи путем видео-позива постају све популарнији вид испитивања, чиме се терен и подаци „физички“ селе на интернет мрежу.⁵ Љиљана Гавриловић је поделила методе прикупљања података у виртуелној стварности на пасивне и активне, при чему се у пасивне методе могу уврстити садржај интернет локација, садржај порука у

⁵ Овакав развој догађаја носи са собом нужно дефинисање граница интернет простора као антрополошког терена, што је инспирисало писање радова о врсти и квалитету сакупљене грађе, као и о предностима и манама које ова пракса са собом носи (Трифунковић 2010, Благојевић 2011).

дискусионим групама које се односе на тему истраживања, учешће у интерактивним мрежним разговорима, те посматрање понашања корисника интернета у реалном, физичком окружењу (Благојевић 2011, 22). Активне методе прикупљања података у виртуелној стварности јесу on-line и off-line интервју и анкета, те комбинација ове две врсте поступака (са истим испитаницима). Коментаришући дату поделу, Гордана Благојевић сматра да се на овај начин дефинисане пасивне методе могу сматрати антрополошким тереном, док активне методе представљају интернет као средство за спровођење истраживања (ibid 22–23).

Будући да је већина мог истраживања обављена путем on-line интервјуа, сматрам да је неопходно предочити предности и мане овакве праксе. Наиме, свега неколико интервјуа обављено је уживо, односно у непосредној комуникацији „лицем у лице“. С обзиром на то да моји информанти живе широм Србије, Сједињених Држава и Канаде, интервјуи преко скајпа били су очекивана пракса. Оваква пракса се од почетка показала као веома добра, чак и када су испитаници из Београда били у питању. Пре свега, тако је било лакше заказати разговор, испитаници нису морали да се посебно спремају или калкулишу време које би им требало да стигну до/од места на коме бисмо се налазили. Такође, огромну предност оваквог истраживања, у односу на интервјуисање испитаника ван виртуелног света, направио је програм који конвертује скајп позив у mp3 формат. Снимци разговора су одлични, без гласне музике из кафића, буке на улици или гласова у парку, и директно остају у рачунару. Осим разлике у квалитету аудио-записа, рекла бих да је предност оваквог снимања разговора управо у томе што испитаници не гледају у диктафон, објекат који „чува“ њихове речи. Иако сам сваком информанту нагласила да се разговор преко скајпа снима, деловало ми је да су се много брже опуштали него у директном разговору. Наравно, извођење истраживања преко интернета носи са собом и очекиване потешкоће. Неке интервјуе обављала сам из неколико пута јер је веза „пуцала“, или је интернет конекција била слаба па су испитаници морали да понављају одговоре. Као друга отежавајућа околност испоставило се отказивање разговора у неколико наврата. Иако се то дешава и када је у питању истраживање „ван интернета“, деловало ми је да је информантима било много лакше да померају договор или да касне када знају да их не чекам напољу или у кафићу, већ да сам код куће.

Напоследку, треба напоменути да је основни предуслов за ефикасна етнолошка и антрополошка истраживања уз помоћ интернета представља постојање одговарајућих стандарда информатичких знања истраживача, као и лична заинтересованост за стално повећавање информатичке писмености која би могла да допринесе подизању квалитета истраживања. Када је реч о спровођењу интервјуа on-line, битно је да истраживач поседује одређене вештине за овај начин комуникације, да је „у стању да на ефективан начин комуницира са испитаницима релевантним дијалогом путем концизних и јасних порука“ (ibid, 25). С обзиром на то да звук и слика са друге стране

екрана увек помало касне или журе, као нарочито важно се показало чекање од неколико тренутака како се испитаницима не би упадало у реч или им се пресекала мисао.

Глобализација и програми размене

Бављење студентским миграцијама отвара многа значајна питања вредна антрополошког проучавања, од питања односа моћи, која програми размена студената и стручњака сугеришу, до позиције студента на размени као истовремено „егзотичног“ и „блиског“. Пре свега, међународне студентске размене треба контекстуализовати у оквиру процеса глобализације који интензивира односе и међузависност широм света, како економски, тако и културно (Arapuraj 2009, Gidens 2007, Eriksen 2010). Динамика промена и продубљивања глобалног друштва евидентно се примећује на макроекономском и политичком плану, али је често ефектније извести запажања кроз примере свакодневних и уобичајених сегмената живота. Ентони Гиденс, Арцун Ападурај и Томас Хиланд Ериксен, служе се управо оваквим примерима. Гиденс се, тако, користи примером супермаркета као „света у малом“, будући да се на једном, врло локалном, месту могу наћи производи из најудаљенијих делова света, попут грејпфрута из Јужне Африке, авокада из Шпаније, зачина са Блиског истока, кафе из Кеније или Колумбије (Gidens 2007, 54). Разноликост производа је одлика све интензивнијих економских веза између „локалног“ и „глобалног“, које поред тога што доказују смањење баријера у међународној трговини, уз развој технологија и транспорта, наглашавају и мотивисаност потрошача да пробају нешто ново и неубичајено за њихову средину.

Истовремено, када се масовне миграције (добровољне и присилне) ставе наспрам брзог протока информација омогућеног развојем технологије и комуникација, долази до стварања „дијаспорских јавних сфера“: „турски гастарбајтери у Немачкој гледају турске филмове у својим немачким становама, Корејци у Филаделфији преко сателита гледају Олимпијске игре 1988. године у корејском главном граду Сеулу, а пакистански таксисти у Чикагу слушају касете са проповедима снимљеним у пакистанским или иранским џамијама“ (Arapuraj 2009, 16). Процес глобализације доводи до брзог и непрекидног кретања људи, роба и информација, које се све теже могу ограничити или омеђити. Културе „госта“ и културе „домаћина“ преплићу се све чешће, моделирајући глобалност у виду локалних и индивидуалних пракси.

Иако интересовања за различитости и културе „других“ нису тековина модерности, савремено доба доводи до знатног приближавања елемената и носилаца култура, који свакодневно балансирају између односа слично-

сти и различитости. Коментаришући специфичност самог процеса, Ериксен види глобализацију у кључу двојности, као процес који функционише кроз дијалектичке негације: глобализација скупља свет омогућавајући брз контакт преко некадашњих граница, али га истовремено и шири стварајући свест о различитостима; она хомогенизује људске животе предочавајући читав сет заједничких именитеља, премда уједно води до хетерогенизације кроз нове форме разноликости које су створене из интензивираниог контакта; може се сматрати центрипеталном јер спаја људе широм света, али и центрифугалном будући да инспирише појачану свест о локалним специфичностима; глобализација истовремено ствара базу за космополитизам, и стимулише фундаментализам (Eriksen 2010, 200). Стварање слике о токовима глобализације од посебног је значаја за предмет овог рада јер поставља оквир за позиционирање интернационалног студента на размени. Положај је специфичан утолико што се може говорити о појединцу који је по природи свога боравка – странац, мигрант и туриста, а чија функција и занимање (студента) налаже да се поистовети са локалном заједницом.

Питање које се намеће када се говори о међународним разменама студената је како токови глобализације утичу на сам процес образовања и његових чинилаца. Иако уцбеници махом остају на језику доминантне групе или нације чији се систем образовања посматра, све чешће долази до уврштавања дела страних аутора у силабусе, а неки аутори се читају и у оригиналу независно од говорног подручја конкретне државе. Такође, стучњаци са најудаљенијих страна света привремено долазе у нове средине, те пружају локалној заједници сопствене перспективе и увиде, дајући нову, личнију, димензију глобалној перспективи. Циљ процеса размене је да сви буду на добитку, а теоретичари високог образовања све чешће наглашавају да је сарадња кључни концепт у савременим односима између универзитета (Недељковић 2013, 22). У прилог овом ставу сведоче подаци УНЕСКО Института за статистику, према којима се број студената на размени повећао са 107 000, на 3.4 милиона студената у периоду од 1950. до 2008. године, при чему се готово половина наведеног пораста односи на миграције извршене између 1999. и 2008⁶. године (Shields 2013, 610). Сходно томе, можемо приметити да се терен глобализације значајно шири из правца размене роба, према интензивираним разменама информација и интелектуалне својине.

Напоследку, иако се терминологија која налаже коришћење речи „размена“ често преиспитује, уз сугерисање да су разлике између центра и периферије видљиве, те да партнери нису равноправни нити комплементарни, битно је нагласити да управо овај термин говори о двосмерној, организованој и институционализованој размени стручњака, као и ђака и студената. Важно је дефинисати и појам „размене“ у кључу врсте привремене миграције, како би се он јасно разграничио од појма „одлив мозгова“ којим се описују трајне и једносмерне миграције (Недељковић 2013, 21–22).

⁶ <https://vimeo.com/28617135>

На крају, све чешће контакте локалних средина са страним студентима и научним радницима, бива интересантно пратити на неколико нивоа: као однос локалног и глобалног, центра и периферије, те далеког и блиског. Ове односе покушаћу да анализирам и сумирам проблематизујући специфичност позиције студента на размени.

Специфичност позиције студента на размени

Теренско истраживање спроведено путем дубинских интервјуа, за потребе мастер рада, умногоме ми је помогло при одређивању специфичности позиције студента на размени као индивидуе коју искуство међународне размене чини привилегованом и „егзотичном“, независно од тога да ли долази са периферије или из центра моћи. Наиме, разговор са страним студентима који су се школовали у Србији био је од кључног значаја за наставак истраживања и увид у карактеристике студената на размени као изоловане категорије. Из сведочења и искустава српских студената долази се до недвосмисленог закључка да је позиција спонзорисаног студента у иностранству (конкретно – у Америци) привилегована, при чему је акценат на земљи порекла, а не на самој позицији. Дакле, „типичан“ српски студент долази из земље у транзицији, у којој углавном живи са родитељима, у високоразвијену земљу, где ужива разне бенефиције које се тичу превоза, смештаја и исхране, уз месечни џепарац у висини просечне плате у својој земљи. Испитаници често говоре управо о разликама у стандарду готово банализујући „беду“ и „хаос“ из којих долазе и „луксуз“ и „ред“ на који су наишли, како на универзитету, тако и у локалној заједници:

ИНФМ14: „Не знам да ли знаш како овде изгледају студентски домови. Ја сам неку шему измувао да будем сам у соби, али сам из првог блока, који је као добар, и миран и уређен и све као кул -плочице у WC-у пошто је то као делукс, прешао у други да бих био сам у соби, а овде је хаварија. Журке нон-стоп, људи са терасе са хармоником и микрофоном певају крајишничке песме, онда лупају на прозоре па само чујеш: 'Ош на ракију да свратиш?'“.

(...) Ова Ђорђетова цимерка је Американка и кад је дошла овде на ФПН за следећи час су требали да неку књигу прочитају... И онда је једина прочитала – једина од целог амфитеатра. Тако да не кудимо само наше професоре, и студенти су овде далеко од америчких студената.“

ИНФМ5: „Много су опремљенији... опрема за рад, за истраживање. Једино што ти тамо треба је идеја и мотивација

да учиш и да истражујеш, а све ти је обезбеђено што се тиче материјалних средстава. То ми је некако највећа разлика и први утисак од првог часа кад сам стигао тамо. На пример, већ за тај први час професор је причао десет минута и онда смо добили задатак и сви се растрчали по кампусу да нађу књиге док их други не разграбе. Док код нас у Нишу првих месец дана ништа не радимо. Као 'Чекајте да напишемо семестрални задатак за пројекат...', као објасни нам нешто, и онда- 'Добро, идите сад да пијете кафу.'"

ИНФж11: „Свиђа ми се што има много есеја, мислим да ми не пишемо довољно и да људи не знају да се изражавају у писаној форми. Ми имамо студенте за које знам да не плагијатима, да саставе како треба... Свиђа ми се што се прича о плагијатима, што су казне строге и што постоји ред. Оно што ме ужасава код нас је што кад уђем на групу факултета првих пет постова су пет реклама за, ни мање ни више, него дипломске и мастер радове, презентације и остале ствари. Да, презентације! Има људи који купују направљење слајдове!“

ИНФм13: „Ја сам се чак мало и наљутио кад сам видео шта све имају (од опреме)... Имају ствари које ми не можемо да се надамо да ћемо изнајмити за паре кад хоћемо да снимамо неки филм! И онда још чујеш Американце да се жале, као 'морам да снимим сениор тхесис само два месеца имам.' дође ти да пољудиш! Ал' добро... не зна он за горе.“

ИНФм15: „Таман се навикнеш на неки ред и онда се вратиш кући. Први шок ми је био кад сам изашао из авиона, два војника који се шетају са пушкама околу. Запитао сам се да ли је вођа постао толико моћан... Онда сам дошао на пасошку контролу, човек погледао мене, погледао пасош и питао 'Шта ће ти то?'. Али онај неки скроз неразговетан глас. Ја као: 'Шта?', он опет: 'Шта ће ти то?'; 'Па пасош, треба ми да уђем у земљу.'. Да би он рекао 'то', мислећи на пирсинг. Који би ти се цариник тако обратио у Америци? И где!?"

Наративи о студентском животу који се могу пратити кроз велики део обављених интервјуа са студентима из Србије, говоре о редовима на шалтерима, недостатку основних санитарних услова на факултетима и у студентским домовима у Србији, те о оскудности студентске мензе. Такође, студентима тешко пада што су се након годину дана самосталног живота и великодушне месечне стипендије, вратили у ситуацију да „од родитеља траже 200 динара за кафу“. Што се саме наставе тиче, често се прича о непрофесионалности професора и студената, факултетског особља, затим о предавањима које слуша по неколико стотина студената и о вежбама које су пука формалност. Насупрот томе, амерички колеџ доживљен је као универзитетски рај. По речима мојих испитаника, српски студент у Америци

није више анонимни број индекса који у великој групи слуша предавања у загушљивим амфитеатрима, већ постаје битан део интерактивних дебата и рада у малим тимовима. Професори су врло заинтересовани за све што он има да каже. Пре свега, српски студент је по први пут у прилици да бира предмете, те да учи о специјализованим темама, да кроз различите центре при универзитету добије корисне сугестије о својим есејима, стручном усавршавању и будућој каријери. Универзитетске библиотеке функционишу беспрекорно, а студенти су у могућности да изнајмљују по неколико десетина или стотина књига, да уче по целу ноћ или да резервишу такозване „собе за учење“ (енгл. студу роомс), које им омогућавају да самостално или у малим групама спремају испите, презентације, или пак да дискутују са својим колегама о различитим проблемима:

ИНФж1: „Чак и ако је предавање за 300 људи, тражи се и цени мишљење сваког студента и нема те задршке 'Да ли да се јавим?', што код нас постоји стално. Тако да су студенти тамо много сигурнији у себе, а генерално систем је такав да је све дато и да ми само то треба да искористимо. И библиотека која ради до два ујутру и из које може да се изнесе 500 књига, и ментори, и центар за писање радова и граматику, за лектуру... Професори који су доступни за све и одговарају на мејлове у року од два сата. Тамо се једноставно лакше сазнаје.“

ИНФм8: „Прво се сетим самог кампуса... Кампус ме је скроз одушевио, све је сређено, стварно су пуно уложили у саму инфраструктуру и у изглед. Онда рецимо рекреативни центар-склоп теретана и базена, то нам је било на располагању. Јао па кад сам видео стадион за амерички фудбал! Сâм сам себе ухватио како се понашам, као 'Идемо, Миззоу!', навијамо, бодримо, а у суштини ме заболе како ће да играју, али постанеш део свега тога... 70 000 места! Овде стадион Војводине ја не знам да ли има 10 000, а они на колеџ утакмице доведу 70 000 људи!“

ИНФм7: „Свиђа ми се што имају могућност да се специјализују још на основним студијама, мада не знам колико сви то свесно знају да укомбинују. Имам један пример који код нас немаш. Момак који је комбиновао актуарство и бусинес студиес. Не знам да ли знаш шта је актуарство. Актуарство ти је примењена математика у финансијама, и ти код нас немаш смер Актуарство, имаш Математички факултет и имаш Економски, и на економији они раде нешто слично, али нико није актуар... То су ти они људи који раде у ревизорским компанијама и осигурањима. У Америци постоје и мало предефинисана та усмерења, ал' то може да буде баш супер, овај дечко што сам га тамо упознао је већ имао понуду од Делoitтове ревизорске компаније за, слагају те, 65 000 долара почетну плату. Ти то код нас немаш. Код нас немаш ни ту свест, а Американци то укомбинују.“

ИНФж2: „Које информације ми учимо, зашто тако учимо, зашто не учимо неке ствари које ће нам бити практичније касније? Ево, на пример, ја сам завршила Политичке науке на нашем факултету, ја не знам да ти дам анализу ниједне политике, јер нас то никада нису учили. И сад да ме питаш које су твоје вештине- моје вештине су да ти причам до прекосутра, али ја не знам да ти анализирам једну политику, што је јако велика мана. То се у Америци све ради кроз анализу, раде се истраживања, чак и на основном нивоу терају те да размишљаш сам и да користиш неке алате које ти они дају. На пример, један предмет који сам имала био је о тактичном понашању где смо ми сами изводили неке вежбе, експериментиће и слично, из неких америчких политика, кроз тај неки алат, што у Србији никад нисмо радили.“

Генерални утисак прожет је и наративом о веселим и расположеним Американцима, било да су у питању колеге, професори или универзитетско особље, који су у свакој ситуацији спремни да изађу у сусрет студентима, омогућавајући и странцима да се осећају „домаће“. Можда и највеће изненађење које сам доживела током истраживања уследило је након постављеног питања „Да ли ти је било тешко да се прилагодиш у новој средини?“ на шта је више од пола мојих испитаника одговарало питањима „Нашој или америчкој средини? По одласку или по повратку у Србију?“.

Вођена овим утиском и усхићењем са којим су моји испитаници говорили о студијама и времену проведеном у Америци, допуњеним личним искуством живота и школовања у оба система, очекивала сам да ће странци који су боравили у Србији можда хвалити домаћу кухињу или гостопримство, али да ће комплименти на рачун институција, образовног система и свакодневног живота изостати. Њихови одговори прилично су ме изненадили. Сви испитаници из иностранства, Канађани и Американци, били су одушевљени како животом у Србији, тако и српским студентима, професорима и универзитетима. Српски студенти и студенткиње готово су митске личности њихових наратива, врли интелектуалци, који су истовремено забавни и духовити, топли и пријатни, те је са њима добар провод загарантован, једнако колико и квалитетан разговор. Можда нису најбогатији студенти на свету, али су најсређенији и најгалантнији. Пре свега, они студирају у најсавршенијем систему образовања на свету. Њихови професори су отворени за сарадњу, раде у малим групама и модерирају најбоље дебате. Заинтересованији су за ставове својих студената од професора у Канади и Сједињеним Државама. Они не захтевају странице заморне литературе, већ је читање опционо, а акценат је на интерактивној настави. Предавачи и студенти су насмејани и разознали да чују мишљења једни других:

ИНФм26*: „Све је било мање и много личније. Декан Симић и професор Драган Живојиновић били су јако... најбољи израз је 'лични', па смо имали врло дубоке разговоре које не бисмо били у могућности да имамо са професорима у Сједињеним Држава-

ма. (...) Због тако мале групе могли смо да имамо више дијалога, није било толико лекција, колико непрекидног разговора. Користили смо једни друге као 'одбијајуће плоче' (енгл: боунцинг боардс). Користимо тај израз у Америци када хоћемо да кажемо да су идеје константно одскакале између нас, тако да је било јако лично. И мислим да су професори били много заинтересованији за више дијалога, него што би професори у Сједињеним Државама били.(...) Срби које сам упознао били су много посвећенији својим студијама. Мислим да је у питању схватање да у Србији стварно мораш да се потрудиш да би направио нешто од себе, и био успешнији. У Америци много тога узимамо здраво за готово. (...) Моји пријатељи у Србији много су страственији у вези са својом историјом, својом политиком, воле да уче једни од других.“

ИНФж21*: „Професор са којим сам дошла је из Србије и много је опуштенији и инспиративнији од већине других професора на мом универзитету. Тако је било и за време трајања наше школе у Београду: акценат је био на лаганом опажању и анализирању онога што се дешава у земљи. То је дефинитивно било другачије. Подржавао нас је у идеји да сами идемо и упознајемо људе, да проводимо време са породицом у којој смо били смештени, а ако нисмо прочитали све што нам је задато, то и није толико битно.“

ИНФм25*: „Сви наши професори су са простора бивше Југославије и екстремно су фини. Исто је и са људима ван школе. Скоро ме је један момак питао шта мислим о различитим америчким музичким звездама, и било ми је занимљиво колико зна о свему томе. Ми не знамо толико јер нас то свакодневно окружује. Српски студенти су много свестранији.“

ИНФж30*: „Мислим да су у Србији су сви много више на свом сопственом путу... да су људи много страственији у вези својих студија због тога што студирају оно што воле, уместо онога на шта те Влада натера да студираш. У Америци смо много више одређени оним што мислимо да морамо да студирамо, јер све што студирамо видимо као корак ка каријери. И онда каријеру као корак ка новцу, и новац као корак ка животном стилу који желимо да имамо. Тако да се факултет често чини као корак, као карика, као 'ОК, морам да штиклирам овај квадратих да бих дошла до овог идућег корака.'. Овде имаш пут, и не идеш много ван њега. Можеш да изабереш неколико додатних активности и то је то. Тужно је јер пропустиш много учења и искуства.“

Из исказа испитаника из оба културна миљеа стиче се утисак да је „домаћи“ систем увек лошији, без обзира на то из ког система се долази. Овакве реакције приписујем специфичној позицији студената на размени, о чему ће бити речи у наставку текста. Ипак, кључно је потцртати критеријуме

које све групе испитаника наводе као параметре добре и квалитетне наставе: интеракција, константна размена мишљења између предавача и студената, учење о уско специјализованим темама, окренутост будућој каријери и њено планирање, применљивост савладаног градива и способност употребе „алата“ и „вештина“ стечених кроз факултетско образовање у даљој каријери. Како наводи Саша Недељковић, криза наставе на универзитетима која води ка кризи преношења знања и самог концепта знања, те ка кризи школства и образовања уопште, већ извесно време је тема антрополошких и социолошких студија. Наиме, „студенте све више занима живот, а не знање и они све више стреме ка стварности и живом искуству остајући равнодушни према књишком искуству“ (Недељковић 2013, 28). Иако су обе групе испитаника биле свесне чињенице да се одређени методи наставе не могу у једнакој мери применити када су у питању мале групе студената и пуни амфитеатри, њихове исказе сматрам изузетно важним при стварању представе о изазовима образовања данас, као и о могућим правцима реформе у Србији.

Са друге стране, доживљаји свих елемената културе домаћина као „савршених“, навели су ме да подробније испитам саму позицију студента на размени, у што већој мери је изолујући из контекста стандарда земље порекла. Према мом мишљењу, специфичност доживљаја размене управо би морала бити условљена преплетеним улогама студента и посетиоца, чиме позиција студента на размени постаје привилегована сама по себи. Посетилац је „особа која путује у другу земљу која није његово или њено место сталног боравка на период краћи од 12 месеци, уколико то није везано за запослење у тој земљи“ (Ункковић и Зечевић 2011, 22). Значајно је раздвојити појмове посетиоца и туристе, будући да дефиниција туристе

„не укључује оне посетиоце чија је посета условљена лукративном делатношћу било које врсте, посетиоце који учествују на разним конвенцијама, конференцијама и конгресима, студенте, ђаке или стручњаке и научне раднике на специјализацији у иностранству, посетиоце који долазе из породичних разлога (венчања и слично), због спортских такмичења професионалног карактера и сличних манифестација, због рада у дипломатској служби у иностранству итд.“ (ибид, 25).

Посматран кроз призму наведених дефиниција, студент на размени се прилично удаљава од категорије туристе као појединца чија је посета мотивисана жељом за забавом, трагањем за изгубљеном природом или нечим другачијим од себе, а коме ће домаћини ради разоноде понудити асортиман представа аутентичности културе каналисаних кроз сувенире, народне игре, музику или обичаје (Bauzinger 2002, 182). Међутим, самим тим што се налази у страниој земљи, студент на размени не припада ни „чистој“ категорији студента. Његова перспектива разликује се од представа колега из земље домаћина, јер промена контекста нужно од њега захтева да види „другачије“ од онога на шта је навикао. Иако примарна функција његове посете није

трагање за егзотичношћу, она ће бити нужна последица, условљена реципрочним односом студента на размени према околини као другачијој, као и односом околине према студенту на размени као другачијем. Овако постављену позицију студента на размени привилегује искључиво виђење различитости и долазак у нову средину, без обзира на то ко је конкретан појединац и да ли долази из развијеније или мање развијене земље.

Положај студента на размени носи са собом различите бенефиције и одговорности. Пре свега, као и сваки студент, он је дужан да похађа наставу, али се његово виђење наставе умногоме разликује од виђења редовног, „домаћег“ студента. Од кључне важности су одабир предмета и тема током размене: док регуларно искуство студија налаже праћење одређеног плана и програма студија, година на размени обично се схвата као релаксирајућа или специјализована. Програми све три групе странаца који су студирали у Србији били су врло конкретни, те везани за сужена интересовања и теме. Насупрот томе, учесници из Србије, полазници УГРАД програма, нису имали унапред одређен програм студија, већ су сами бирали предмете по доласку у Америку. Већина мојих испитаника бирала је предмете на основу специфичних, личних интересовања, која у неким случајевима нису била ни приближно везана за предмет студијског програма у Србији. На пример, ИНФЖ3, студенткиња Економског факултета из личних разлога и интересовања, слушала је предмете везане за породицу, децу у глобалној перспективи, те узела курс из веб дизајна; ИНФЖ16, студенткиња англистике изабрала је да слуша филмске студије, а ИНФЖ1 и ИНФМ13, студенткиња односа са јавношћу и студент продукције, определили су се за курсеве глуме; ИНФМ14 студент менаџмента и продукције позоришта, радија и културе био је у прилици да прошири своја интересовања за музику, те одабере чак три предмета везана за ову област: Увод у музичку индустрију, Компјутери у музици, Компјутерска уметност и наука. Дакле, година на размени обе групе, студената из Србије у Америци и студената из Канаде и Америке у Србији, разликовала се од „типичне“ године студија по томе што су интересовања појединаца на размени била у потпуности задовољена.

Даље, студенти на размени су у прилици да истичу знања из земље порекла, или да се позивају на искуство које нико други нема. Они постају интересантни и колегама и професорима, које занима како се њихова област изучава на другом континенту. Такође, често су стављени у позицију „амбасадора“ своје земље, и то на два начина – кроз промоцију и кроз пружање генералне перспективе. Важно је увидети двојност овакве улоге. Позиција ексклузивног представника читаве нације (или чак континента; на пример, моји информанти из Србије су често наглашавали да се од њих очекивало да пруже „европску перспективу“), врло је комплексна, и она нуди двојан осећај који са једне стране представља велику одговорност, док је са друге виђен као привилегија и част. Кроз овај аспект интернационалног искуства ствара се позиција студента на размени као „блиског другог“: студент на размени је део студентске популације, углавном сличних година и интересовања као и

сви остали студенти; међутим, његово порекло чини га другачијим и, мање или више, интересантним у конкретној средини.

Иако је „егзотичност“ готово увек нужна, било да се ствара у уочионици или на улици, у продавници или ноћном клубу, интензитет доживљаја је у великој је мери зависан од спољних фактора, често од конкретног места боравка. Примера ради, испитујући осећај егзотичности у Америци, схватила сам да интензитет доживљаја студента на размени умногоне зависи од саме средине у којој је студент био смештен. Испитаници ИНФМ7 и ИНФМ9, студирали су у великим градовима, на Универзитету у Минесоти Твин Ситис, у Минеаполису и на Универзитету у Тексасу, у Остину. Будући да обе наведене институције броје око педесет хиљада студената, при чему знатан део студентског тела чине студенти не-Американци, ови испитаници се нису осећали превише посебнима и другачијима. Већина испитаника, и Американаца и Срба, коментарисала је да су своју различитост доживљавали „тек када би проговорили“ и када би се чуло да не причају локалним језиком или да причају са јаким акцентом. Углавном су сматрали да је недостатак реакције „на први поглед“ изостајао управо због њиховог физичког изгледа и уклопивости у заједницу домаћина по том критеријуму.

Међу искуствима мојих испитаника издвојила су се два наратива. ИНФМ32* говори о томе да је због своје боје коже на Балкану често доживљаван другачије од остатка групе са којом је дошао. Слично (и истовремено обрнуто) искуство имала је ИНФЖ12, студенткиње англистике из Ниша која је студирала на Универзитету Линколн у Пенсилванији, који броји нешто мање од 2000 студената и припада групи HBCU⁷ (Historically Black College and University):

ИНФЖ12: „То је универзитет са 95% Афроамериканаца, где сам за годину дана упознала укупно три белца. Очекивала сам да ћу бити приметна, али ми је то доста и помогло у почетку... људи су ми прилазили чисто онако ‘Шта ти радиш овде, је л’ си се изгубила? Код кога си дошла у посету?’. Било је и негативних и вулгарних коментара, али много мање него позитивних. Углавном су сви хтели да ми мазе косу јер је клизава, покушавали су да ми праве кикице и смејали се како неће да стоје“.

ИНФМ32*: „Професори су били заинтересовани за мене. Нарочито их је занимало то како се ја, као Афроамериканец, уклапам у Србији. Морао сам да се навикнем на неке ствари. Ја сам Американац, рођен у Чикагу, али када ме људи виде изгледам као да сам са Блиског истока: таман сам и са доста длака на лицу (енгл: facial hair). На пример, чудно би ме гледали у превозу. Често сам се возио тролом број 21, и људи не би хтели да стоје поред мене. Нарочито ако нисам лепо обучен. Мислили би да сам сиријски избеглица. Када бих проговорио онда бих видео у

⁷ <http://www.lincoln.edu/about/university-facts>

њиховим погледима да схватају да сам Американац и све би се мењало... Научио сам колико је изглед заправо битан.”

Што се искустава других страних студената у Србији тиче, њихова појава је другачије пропраћена, у зависности од контекста. Неки су уживали у пажњи локалне кафана када би отпевали неколико стихова српских домаћих песама, други су се хвалили десетинама пријатељстава дневно на друштвеним мрежама. Међутим, као и код студената из Србије, очекивало се да група студената на размени представља читаву нацију, уз шта су им често нуђене готово дипломатске бенефиције. Пружена им је јединствена прилика да искусе нешто што се ретко пружа „домаћим“ студентима. Обе групе Американаца које сам интервјуисала, нарочито с обзиром на област студирања (међународни односи и политичке науке, са акцентом на дешавањима на Балкану) имале су студентске сесије, предавања или стручна вођења кроз регион. Такође, у институцијама на којима су се школовали у Београду посвећена им је нарочита пажња:

ИНФж24*: „Када људи схвате да сам Американка, одушевљено и зачуђено ме питају зашто сам одабрала ово место када сам могла да одем било где другде. Доста њих је импресионирано избором који сам направила доласком у Србију на студије... Онда постоји та разлика између Србије и Косова. Када сам била у Приштини... постоји велики стереотип да људи не воле Американце у Београду, због бомбардовања. Мени није деловало да људи имају нешто против мене као индивидуе, али мислим да имају јака осећања против државе. У Приштини ми се дешавало да ме људи грле и говоре 'Волим твоју земљу!', мада су то само људи које сам ја упознала, сигурно да и тамо има различитих мишљења.“

ИНФм26*: „У почетку ми је било чудно, али ми се допало што људи свуда желе да чују моје мишљење. Одлазио бих у кафиће и тамо упознавао људе који су на пример јако проруски и антиамерички настројени, али би ме и даље нудили кафом и желели да седнем и поразговарам са њима. Онда би ме погледали у очи и рекли ми 'Мрзим Америку.', а ја бих одговарао да се не слажем са својом владом. (...) Међутим, рекао бих да је најмање 70% људи које сам упознао про-америчких ставова, да су страни и окренути Западу. Старији људи које сам упознао су углавном чешће критиковали. Али сви су желели да чују више, о изборима, о Трампу...“

ИНФж27*: „Нас седморо са програма смо ишли на путовање, заједно са шефом Катедре за међународне односе са Клемсона, мог универзитета, који је долетео до Београда и онда смо аутобусом сви ишли по Балкану, конкретно у Босну и Хрватску. Имали смо прилику да се сусретнемо са деканима факултета у Сарајеву, Бањалуци и Загребу, упознали смо и неке од студената

и разговарали о политичкој ситуацији, међународним односима и њиховим утисцима о рату, политици и тренутној ситуацији у Босни...“

Да сумирам, од студената на размени се очекивало да пруже нове увиде и перспективе, али им је великодушно понуђено и да у потпуности искусе све што локални контекст може да понуди. Слично искуство пратило је и српске студенте у Америци. Координатори програма су охрабривали студенте да путују, акцентујући „америчко искуство“ – нешто што студенти могу доживети само у Сједињеним Државама, а често и само у конкретной држави у којој су се налазили. Неке од канцеларија за интернационалне студенте биле су посебно великодушне, па је на пример канцеларија Универзитета у Вајомингу, на којем сам ја имала прилике да се школујем, свим спонзорисаним студентима у потпуности финансирала два предивна тродневна излета: посету Националним парковима Гранд Тетон и Јелоустоун у првом семестру, и посету Националном споменику на планини Рашмор, споменику поглавици Лудом Коњу и Ђаволој кули у другом семестру.

Могућност чешћег путовања, поред специјализованог избора тема за време студија и позиције ексклузивног представника сопствене заједнице, према мом мишљењу, представља трећи важан фактор при разумевању позиције привилегованости студента на размени. Сви моји испитаници путовали су више током године проведене на размени него током своје уобичајене године студија, чак и ако не рачунамо сам интерконтинентални лет до дестинације на којој се налази нови универзитет. Такође, често су посећивали разне изложбе, промоције, гостујућа предавања, концерте и слично. Северноамерички студенти су углавном причали о обиласцима региона током размене, као и о пракси да се по њеном завршетку барем још неколико недеља проведе путујући по Европи. Честа путовања су објашњавали разликом у економском стандарду, али и радозналешћу да се што више истражи. Када је реч о студентима из Србије, током годину дана размене, сваки продужени викенд или распуст користио се да се види или искуси нешто ново у Америци, од обилазака великих градова и туристичких дестинација, до локалних атракција, провођења времена са америчким породицама или прославе Дана захвалности. За релативно кратко време боравка готово сви испитаници из Србије видели су Њујорк и Вашингтон, а већина њих и Лос Анђелес или Сан Франциско. Честе дестинације биле су и Чикаго, Мајами и Лас Вегас, а двоје испитаника успело је да обиђе и Хаваје. Путовања су углавном финансирали сами, штедећи од месечних стипендија и додатка за распусте уз, у неким случајевима, периодичну помоћ породице која би слала новац из Србије. Испитаници су често коменатрисали колико цене прилику која им се пружила, и настојали су да је искористе до максимума. Говорили су о томе колико су спонтанији били у новој средини, те често нису марили за услове путовања или смештаја, све док је било гарантовано да ће се видети и доживети нешто ново, интересантно и вредно памћења.

Занимљиво је да су сами примећивали разлику у односу према туризму у Србији и у Америци, па испитаник ИНФМБ, на пример, коментарише:

„Ја сам био у Арканзасу, то је као The natural state и природа је много лепа, има пуно оних стаза за пешачење, стварно много лепих стаза у шуми или брду и баш је осећај као да си на неком уникатном месту на свету... И онда сам укапирао да и Србија има доста таквих места, а да ја то не искоришћавам скоро уопште. А Србија је реалтивно мала и можеш да одеш на било који крај земље да се само мало помучиш.“

Завршна разматрања

Напоследку, све чешће контакте локалних средина са страним студентима и научним радницима, интересантно је пратити на неколико нивоа: као однос локалног и глобалног, центра и периферије, те далеког и блиског. Ове односе покушају да анализирам и сумирам проблематизујући специфичност позиције студента на размени.

Да закључим, процес глобализације довео је до веће међузависности и допринео све чешћим интеракцијама страних студената и локалних средина широм света. Позиција студената на размени је специфична и заслужује даљу анализу. У овом раду сам настојала да покажем да позиција студента на размени, иако није једнака позицији туристе, дефинитивно носи са собом одређене елементе туризма вредне пажње, пре свега осећај да се сваки моменат проведени у иностранству мора искористити до максимума, јер се можда никада нећемо вратити на то конкретно место. За време краткорочних миграција, попут студентске размене, постоји доза носталгије према земљи порекла, премда често преовлађује осећај јединствености пружене прилике. Самим тим, позиција студента на размени разликује се од позиције редовног, „домаћег“ студента који искуство студирања и боравка у датом контексту не види као привилегију. Такође, као што сам покушала да објасним, третман страног студента као ексклузивног представника културе, те могућност одабира ужих и специјализованијих области, конструише позицију студента на размени као специфичну и различиту у односу на остатак студентског тела.

Анализирајући студентске миграције на релацији Србија – Северна Америка настојала сам да сагледам природу процеса академских миграција, њену уклопљивост у токове глобализације, и специфичност позиције актера процеса. Путем упоређивања доживљаја студената из две испитиване групе, представљени су начини на које су студенти на размени доживели своју нову позицију, сумирали њене предности и мане, те разлике у перципирању високог школства, као и на плану студентског искуства у земљи порекла и

земљи пријема. Иако је првенствени циљ, како овог текста тако и читавог мастер рада, био разоткривање искуства студентског мигрирања, бављење темом студентских миграција, без намере да звучи претенциозно, навело ме је на размишљање о потенцијалним правцима реформе образовања у Србији. Уколико бисмо узели у обзир мишљења појединаца који су били у прилици да сагледају више образовних система и да буду њихови директни актери, сматрам да је истраживање спроведено у изложеном раду погодно за сумирање критика и криза образовања, нарочито имајући у виду да су испитаници били не само студенти из различитих поднебља већ и студенти са најразличитијим областима интересовања.

Литература

- Apaduraj, Ardžun. 2009. *Kultura i globalizacija*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Vauzinger, Herman. 2002. *Etnologija: od proučavanja starine do kulturologije*. Beograd: XX vek.
- Благојевић, Гордана. 2011. Интернет као терен и средство у савременим етнолошким и антрополошким истраживањима. Зборник Матице српске за друштвене науке 134: 17–27.
- Бошковић, Александар. 2011. Кратак увод у антропологију. Београд: Службени гласник.
- Бошковић, Александар. 2014. Антрополошке перспективе. Београд: Институт друштвених наука.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2010. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2010. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Gidens, Entoni. 2007. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Ковачевић, Иван. 2015. Историја српске антропологије. Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета, Универзитета у Београду и Досије студио.
- Миленковић, Милош. 2006. Идеални етнограф. Гласник Етнографског института САНУ 54(1): 161–172.
- Недељковић, Саша. 2013. Антрополог(и)ја у САД: проучавање односа моћи, етничитета, туризма и потрошње у САД из угла привременог имигранта. Београд: Службени гласник.
- Segalen, Martine. 2002. *Drugi i sličan: pogledi na etnologiju suvremenih društava*. Zagreb: Naklada Jasenski i Turk.
- Segalen, Martine. 2002. *Drugi i sličan: pogledi na etnologiju suvremenih društava*. Zagreb: Naklada Jasenski i Turk.
- Shields, Robin. 2013. Globalization and International Student Mobility: A Network Analysis. *Comparative Education Review* 57(4): 609–636.

- Унковић, Слободан и Зечевић Бојан. 2011. Економика туризма. Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета.
- Трифуновић, Весна. 2010. Интернет као терен: пример сакупљања фолклорне грађе. Гласник Етнографског института САНУ 58(1): 157–168.
- Eriksen, Thomas Hylland, Garsten Christina, Randeria, Shalini. 2015. *Anthropology Now and Next: Essays in Honor of Ulf Hannerz*. New York-Oxford: Berghahn Books.

Izvori

- <http://ethnosense.com/>
<http://studyabroad.sit.edu/sn/programs/>
<http://www.blic.rs/vesti/drustvo/americki-studenti-ceo-semestar-studiraju-u-srbiji/r71b19g>, <http://studyabroad.sit.edu/>
<http://www.lincoln.edu/about/university-facts>
<https://vimeo.com/28617135>
<https://www.worldlearning.org/>

Katarina M. Mitrović

INTERNATIONAL STUDENT EXCHANGE BETWEEN SERBIA AND NORTH AMERICA: RESEARCH CONTEXT

Summary

I conceived education and educational migrations as a subject of comparative research in relation to Serbia-United States of America and Serbia-Canada. Whilst researching it during my master studies I tried to consider the prospects of those participating in student migrations which run in parallel and interlace in a highly specific way. In my MA paper I analysed the „conduct“ of ethnicities involved in exchange, the feeling of ‘home’ far from home, particularly in view of the structure of American student campuses, investment in the ‘spirit’ of the university and the effects of commercialisation of American universities, constructions of „student time“ and the attitude towards the state as reflected in the attitude towards the university. In this short paper I shall demonstrate the methodology used when adjusting to distant turf, the context of student migrations itself and the position of exchanged students as foreigners, migrants, tourists and students.

Key words: students, student migrations, educational migrations, internet, Serbia, United States of America, Canada